

Οι Ευρωπαίοι Περιηγητές στην Κορινθία. Ταξίδια και Εικόνες

Μια πόλη, όπως η Κόρινθος, είναι ο τόπος που την περικλείει ανάγυρα. Είναι η θάλασσα που αντικρίζει, τα όρη και οι λόφοι που την αγκαλιάζουν, ο κάμπος και οι καλλιέργειές του. Η Κορινθία είναι ο χώρος που την κυκλώνει και εκπέμπει, ανά τους αιώνες, το ίδιο τοπωνύμιο. Είναι όμως και οι άνθρωποι που την κατοικούν, που την περπάτησαν, είναι η ζωή τους σ' αυτήν. Είναι επίσης όλη η περιοχή με τα κτίσματα, τα μνημεία, τα φρούρια, τα ερείπια του παρελθόντος της.

Μία πόλη όμως, όπως η Κόρινθος, μπορεί να είναι και "δίφορη". Από τη μία, ριζωμένη στο μυθολογικό και ιστορικό της παρελθόν με ίχνη υπενθυμίσεων, κι από την άλλη σύγχρονη, καθώς σε γειτνιάζοντα χώρο απλώνει τους νέους κλώνους της. Έτσι η πόλη και ο περιγυρός της είναι ταυτόχρονα οι σιωπές και οι ήχοι της: είναι η Ιστορία της, οι καταγεγραμμένες μνήμες, οι μύθοι, οι θρύλοι. Είναι τα γεγονότα, μικρά και μεγάλα, είναι τα συμβάντα, ηρωικά και ασήμαντα. Είναι οι επώνυμοι και οι αφανείς που έζησαν, πέρασαν και σημείωσαν γι' αυτήν και πάντα, είναι, το φυσικό της περίγραμμα και ο ήλιος που το φωτίζει αιώνες ίδια, κατά εποχές αλλιώς. Μία πόλη και ο χώρος της είναι ένα στερέωμα αυτοτελές και διαχρονικό: οι ταξιδιώτες δεν είναι παρά διάττοντες αστέρες, μετεωρίτες στη ζωή της.

Οι ιστορίες ταξιδιών είναι ιστορίες ενθουσιασμών, εμπειριών και λογοκλοπών: είναι ιστορίες ανθρώπων αλλά και τόπων. Οι μαρτυρίες από τις προσωπικές ή φανταστικές επισκέψεις Ευρωπαίων ταξιδιωτών κατά τους τελευταίους αιώνες αλλά και οι θεωρητικές τους γνώσεις, τα οράματα ή οι ιδεολογίες που συγκρούονταν με τις εμπειρίες τους, καθώς και οι απεικονίσεις με τις οποίες αναπαράστησαν τον χώρο, συνθέτουν τα στερεότυπα με τα οποία και τροφοδοτήθηκε η περιηγητική γραμματεία στη μεγάλη καμπύλη τεσσάρων αιώνων.

Περιηγητές και Έλληνες

Τα κείμενα των Ευρωπαίων περιηγητών (15ος-20ός αιώνας) συνιστούν ένα πολύ πλούσιο υλικό για τη νεότερη ιστορία του ελληνισμού. Περιηγητές, δηλαδή προσκυνητές, ουμανιστές, διπλωμάτες, φυσιοδίφες, ζωγράφοι, τοπιογράφοι, αρχαιολόγοι, ρομαντικοί λογοτέχνες, έμποροι και ιεραπόστολοι, μοναχοί, επιστήμονες ή κοινοί ταξιδιώτες επισκέφτηκαν, παρέμειναν ή απλά πέρασαν από ελληνικούς τόπους και κατέθεσαν σε γραπτό λόγο ή σε εικόνες την εμπειρία και τη γνώση τους για τον χώρο. Λόγοι πολιτικοί, ιδεολογικοί, θρησκευτικοί ή προσωπικοί καθόρισαν το ταξίδι και την πορεία τους.

Ο ελληνικός λοιπόν κόσμος την περίοδο αυτή, οι άνθρωποι δηλαδή και ο χώρος, αναδεικνύονται με γλαφυρό τρόπο, ορισμένες φορές και με λογοτεχνικό ύφος, αλλά πάντοτε μέσα από το "βλέμμα" που οι διαφορετικοί αυτοί ξένοι επισκέπτες υιοθέτησαν κατά καιρούς απέναντι στην ελληνική πραγματικότητα. Έτσι ο καθημερινός βίος, τα έθιμα, οι αρχαιότητες, τα

μνημεία και τα κτίσματα αλλά και τα γεγονότα που εξελίσσονται στον χώρο προβάλλονται μέσα από την ιδεολογία, το ατομικό ή το ομαδικό όραμα που φέρνει τους ταξιδιώτες στα ελληνικά νερά και χώματα.

Στην αρχή του περιηγητικού ρεύματος (16ος-αρχές 17ου αιώνα), ο ταξιδιώτης συνθέτει αμυδρές νησίδες πραγματικότητας για τον τόπο και τους ανθρώπους. Σταδιακά, ο δυτικός άνθρωπος αντιμετωπίζει με περισσότερη ευαισθησία και γνώση το παρελθόν αλλά και το καινούργιο (τέλος 17ου-18ος αιώνας). Με τον Διαφωτισμό όμως και τα ανθρωπολογικά ενδιαφέροντα υπεισέρχεται ένας ανέλπιστος εμπλουτισμός σε ιδεολογικό αλλά και σε πραγματολογικό επίπεδο (18ος αιώνας). Τέλος, με το ξεκίνημα του 19ου αιώνα, δεν υπάρχει πια μόνο ο περιηγητής-συγγραφέας και το θεωρητικό-ιστορικό παρελθόν του τόπου ή το μνημειακό παρόν του Έλληνα. Τώρα ο περιηγητής συναντά τον βίο των ανθρώπων τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο χώρο σαν ένα σύνολο ολοζώντανο.

Η επισκεψιμότητα τέλος, ενός τόπου, διαμορφώνεται από παράγοντες όπως η γεωγραφική του θέση, δηλαδή το κατά πόσον βρίσκεται πάνω στους χερσαίους ή θαλάσσιους δρόμους της εκάστοτε ιστορικής περιόδου, ή το ιστορικό του παρελθόν που συχνά προσελκύει επισκέπτες. Έτσι η κινητικότητα των περιηγητών σε έναν τόπο οφείλεται αφ' ενός σε εμπορικούς ή πολιτικούς λόγους, απόρροια συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή, και αφ' ετέρου σε λόγους πολιτιστικούς, που σχετίζονται είτε με το παρελθόν του τόπου είτε με τις πνευματικές αποσκευές των ίδιων των περιηγητών. Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι η κυκλοφορία και η ανάγνωση προγενέστερων ταξιδιωτικών χρονικών, η οποία εντείνει το ενδιαφέρον για έναν τόπο, καθώς οι προηγούμενες επισκέψεις και εμπειρίες ή οι εκδοτικές επιτυχίες καλλιεργούν και άλλους λόγους έλξης ταξιδιωτών.

Οι δρόμοι των Ευρωπαίων προς την Ανατολή

Τα δρομολόγια που ακολουθούσαν οι Ευρωπαίοι ταξιδιώτες με προορισμό την Κωνσταντινούπολη –πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και σπουδαίου παράγοντα της ευρωπαϊκής πολιτικής ζωής– ή τους Αγίους Τόπους, για το ύψιστο χρέος κάθε Χριστιανού που ήταν η προσκύνησή τους, γινόταν κατά προτίμηση μέσω της Βενετίας, η οποία έως το τέλος του 17ου αιώνα είχε κτήσεις σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο. Η πόλη οργάνωνε, διακινούσε και εξασφάλιζε τον αναγκαίο ανεφοδιασμό στα προσκυνηματικά ταξίδια. Από το λιμάνι της απέπλεαν δρομολόγια πλοίων εμπορικών ή προσκυνηματικών, τα οποία με σταθμούς στις βενετικές κυρίως κτήσεις έφθαναν στους Αγίους Τόπους ή κατευθύνονταν στην πρωτεύουσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αργότερα, τα μασσαλιώτικα καράβια πρόσφεραν μεγαλύτερη άνεση και ασφάλεια από τις βενετικές γαλέρες. Το ταξίδι από τη Μασσαλία, με σταθμό στη Μάλτα, ακολουθούσε τους ίδιους δρόμους προς το Αρχιπέλαγος ή τα Δαρδανέλλια. Ο ελλαδικός λοιπόν κορμός, τους πρώιμους αιώνες του περιηγητισμού, δεν σχετίζεται ούτε με τους σκοπούς αλλά ούτε και με τους στόχους των ταξιδιών. Βαθμιαία, οι εμπορικοί λόγοι φέρνουν τους

Ευρωπαίους πιο κοντά στην παραγωγική πραγματικότητα, ενώ ταυτόχρονα τα αρχαία κείμενα γίνονται έναυσμα επιτόπιας αναζήτησης αρχαιοτήτων. Έτσι, η ροή ταξιδιωτών από την Πάτρα –πύλη εισόδου και εξόδου στην Πελοπόννησο– προς και από την Αθήνα –κύριο πόλο αρχαιοδιφίας– μεγαλώνει κλιμακωτά. Τα προεπαναστατικά χρόνια, οι Ευρωπαίοι αφ’ ενός εμπλέκονται στις νεοαφυπνισθείσες τάσεις ανεξαρτησίας του έθνους, ισχυρές στη νότια Ελλάδα, και αφ’ ετέρου οδηγούνται από τα προσωπικά τους επιστημονικά ή καλλιτεχνικά ενδιαφέροντα κυρίως στην Πελοπόννησο, και παρατηρείται μια έντονη κινητικότητα η οποία ολοένα αυξάνεται, για να οδηγηθεί σε ταξιδιωτική φρενίτιδα στα μέσα πια του 19ου αιώνα.

Η εικόνα ως εργαλείο μνήμης για κάθε εποχή

Η ιστορική αφήγηση δεν έχει νόημα αν περιορίζεται απλά σε ένα χρονικό γεγονός. Η Ιστορία πρέπει να έχει και τους κατάλληλους εικονογράφους της. Η εικόνα είναι μέσο επικοινωνίας και αποκάλυψης· είναι μέρος του εξωτερικού χώρου που αποτυπώνεται αλλά και του εσωτερικού κόσμου του καλλιτέχνη. Η εικόνα λειτουργεί πάντα ως κοινή γλώσσα μεταξύ εποχών και ανθρώπων και συνεπώς γίνεται ένα ακόμα εργαλείο μελέτης της εξέλιξης των φαινομένων.

Το χαρακτηριστικό εντάσσεται στη σφαίρα μιας ιδεαλιστικής αλλά και καιροσκοπικής αντίληψης του κόσμου, όπου υπερισχύουν η εκδοτική στρατηγική και σκοπιμότητα, ο συρμός της εποχής, το πολιτιστικό ή καλλιτεχνικό ρεύμα. Το χαρακτηριστικό αντιμετώπιστηκε ως τεκμήριο μοναδικό για την ιστορία του χώρου, αλλά και ως ανθρωπολογικού τύπου τεκμήριο. Η αναπαράσταση του χώρου, κύριο προϊόν του περιηγητισμού, ξεκίνησε, κατά την πρώιμη περίοδο, με πανοραμικές απόψεις πόλεων, όπου χαρακτηριστικό ήταν το φανταστικό στοιχείο. Στη συνέχεια απαντούν απεικονίσεις με χαρτογραφικό και ζωγραφικό συγχρόνως χαρακτήρα, αντίληψη που φέρει την τοπογραφική καταγραφή να υπηρετεί κυρίως τη στρατιωτική κατάκτηση των χώρων. Βαθμιαία, μια πολυφωνία εισχωρεί τόσο στους λόγους όσο και στους στόχους. Η εξελιγμένη τεχνική χαρακτηριστικής, οι νέες εικαστικές αντιλήψεις, η εκδοτική ανάγκη εμπλουτισμού του κειμένου με εικόνες, η τεκμηρίωση ανασκαφικών και άλλων γεωφυσικών μελετών και οι λεπτομερείς χαρτογραφήσεις τροφοδοτούν τον πλούσιο εικονογραφικό θησαυρό που μας κληροδότησε για την ιστορία μας η μακρόχρονη αυτή περίοδος (τέλος 15ου-αρχές 20ού αιώνα).

Μια παράλληλη πορεία στην Κορινθία: τα ταξίδια με τις αφηγήσεις των Ευρωπαίων και το “ταξίδι-αφήγηση” των χαρακτηριστικών

Στα περιηγητικά και γεωγραφικά έργα, στις κοσμογραφίες και στα χρονικά αλλά και στις αρχαιολογικές μελέτες οι απεικονίσεις που αναφέρονται στην Κορινθία αποτελούν και αυτές μια άλλου τύπου σημαντική “αφήγηση”, όχι μόνο συμπληρωματική, για την ιστορία του τόπου. Ενδεικτικό δείγμα της “ιστορίας των εικόνων” για την ευρύτερη περιοχή της Κορίνθου αποτελεί και η συλλογή χαρακτηριστικών και χαρτών που παρουσιάζονται σ’ αυτό το λεύκωμα.

Στους πρώιμους αιώνες της χαρακτηριστικής η λόγια γνώση συνοδεύεται από εικόνες όπου αναμειγνύονται ψιχία αληθοφάνειας με φαντασιακές λεπτομέρειες [εικ. 23, 24]. Τον 17ο αιώνα, η Γαληνοτάτη Δημοκρατία ενισχύει τις δραστηριότητες της Γεωγραφικής Ακαδημίας στη Βενετία και, έτσι, τα λεπτομερειακά σχέδια, οι αποτυπώσεις και οι απόψεις πόλεων, λιμανιών και μαχών αρχίζουν να ανταποκρίνονται πιστότερα στην αντικειμενική όψη των χώρων [εικ. 27]. Οι ολοένα εντονότερες αναζητήσεις των Ευρωπαίων, τον 18ο αιώνα, για τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό, εστιάζουν εντυπωσιασμένες σε τόπους, όπου σώζονται όρθια κυρίως μνημεία. Στην εξέλιξη αυτή απηχείται και το εγκυκλοπαιδικό ενδιαφέρον για τους λαούς και τα σύγχρονά τους προβλήματα ως τις αρχές του 19ου αιώνα [εικ. 2, 11, 39, 44, 53]. Τον 19ο αιώνα πια οι ταξιδιώτες-ζωγράφοι έγραψαν τη δική τους συμμετοχή στη συνέχεια της ιστορίας του χώρου και των ανθρώπων. Στο ελεύθερο σχέδιο, από το οποίο προήλθαν όλες οι έντυπες εικόνες και η λιθογραφία, ο τοπιογράφος φαίνεται να απαγκιστρώνεται από τον συρμό της εποχής και τις επιταγές της αποστολής του και να αφήνεται στο πηγαίο αίσθημα του ζωγράφου που αναζητεί τη σχεδιαστική αποτύπωση της φευγαλέας εντύπωσης [εικ. 30, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 61, 62]. Προς το τέλος του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα, οι εξειδικευμένες γεωγραφικές, τοπογραφικές και αρχαιολογικές μελέτες συνοδεύονται από έγκυρες χαρτογραφήσεις, προϊόντα επιτόπιας αυτοψίας και εμπειριστατωμένης θεωρητικής γνώσης [εικ. 8, 10, 21, 33, 65].

Η Κόρινθος, *αχνά, πολύ αχνά*, διστακτικά σχεδόν και “άδεια” διαγράφεται στον ορίζοντα των ταξιδιωτικών αφηγήσεων. Τέτοιου είδους περιγραφές απουσιάζουν από αντίστοιχα έντυπα κείμενα της πρώιμης περιόδου. Προς το τέλος του 16ου και μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα, η Κόρινθος αρχίζει να διαφαίνεται στους δρόμους των ταξιδιωτών σαν σταθμός αναγκαστικός και πάντως ελάχιστα επιθυμητός. Ύστερα εμπλέκεται αδρά στα ταξιδιωτικά βιώματα ενδεδυμένη με περιστατικά του παρελθόντος της. Κατά τη διάρκεια των βενετοτουρκικών πολέμων του 17ου αιώνα, αποτυπώνεται ως μία ακόμη ένδοξη σελίδα στην ιστορία των χριστιανικών δυνάμεων, ενώ από τα μέσα του 18ου αιώνα και μέχρι την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης συνδέεται με την ανερχόμενη αρχαιολατρία – αρχαιομανία – αρχαιοθηρία. Τέλος, τον 19ο αιώνα, αναδεικνύει όλα τα “αξιοσημειώτά” της: αυτά που εμπίπτουν στον μικρόκοσμο της καθημερινότητας αλλά και αυτά που προσγράφονται στο μεγαλείο των εντυπωσιακών δημόσιων έργων.

Στα βήματα των εικόνων

Πανόραμα γεωγραφικό-ιστορικό, η σπάνια έκδοση του *Χρονικού της Νυρεμβέργης* [εικ. 23] περιλαμβάνει όψεις και περιγραφές της Ευρώπης, έως και τη Νότια Βαλκανική Χερσόνησο, καθώς και προσωπογραφίες ηγεμόνων. Στα λίγα ελληνικά θέματα που περιλαμβάνονται, η εικόνα λειτουργεί σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής, περισσότερο ως “σήμανση” του χώρου. Η εικόνα της Κορίνθου ενδεχομένως δανείζεται, σύμφωνα με τη συνήθη πρακτική, για την αναπαράσταση και άλλων πόλεων. Ταυτόχρονα, παρόμοια λόγια ιστορικο-γεωγραφικά έργα [εικ. 24] που απεικονίζουν πόλεις – με περίσσια φαντασία και ολίγη

αληθοφάνεια– ενισχύουν τη θεωρητική γνώση, ενώ παράλληλα καλλιεργούν την περιέργεια των αναγνωστών για τόπους μακρινούς. Η πόλη αρχίζει να εμφανίζεται ως σταθμός στους δρόμους των ταξιδιωτών του 16ου αιώνα χωρίς καμιά συνοδευτική εικαστική αναπαράσταση. Έως τον 17ο αιώνα παρέμεινε ένας χώρος περισσότερο ζωντανός στη σκέψη των λογίων της Δύσης, που από την Αναγέννηση και μετά ενέκυσαν περισσότερο στην αρχαία ελληνική γραμματεία και φιλοσοφία και αργότερα στην ελληνορωμαϊκή τέχνη.

Ο πρωτοπόρος Γάλλος αρχαιολόγος-γιατρός Jacob Spon, το βιβλίο του οποίου υπήρξε μεγάλο φιλολογικό γεγονός στην εποχή του, εισάγει, στο τρίτο τέταρτο του 17ου αιώνα, την πιο βασική συντεταγμένη πάνω στην οποία βάδισαν, σχεδόν για τριακόσια χρόνια, όλες οι μεταγενέστερες ταξιδιωτικές αφηγήσεις: το αζεπέραστο κείμενο του Πausανία – του περιηγητή που, τον 2ο μ.Χ. αιώνα, ταξίδεψε και περιέγραψε τις πόλεις και τα ιερά της νοτίου κυρίως Ελλάδας. Το έργο του, *Ελλάδος Περιήγησις*, έμελλε να αποτελέσει σχεδόν τη μόνη και μονότονη ηχώ που αναζητούσαν όλοι οι Ευρωπαίοι επισκέπτες στη νότιο Ελλάδα, και φυσικά στην Κορινθία. Το χρονικό του Άγγλου George Wheeler (1682), παρά τις ενδιαφέρουσες βοτανολογικές παρατηρήσεις, αποτελεί μέτριο αντίγραφο του έργου του Spon, μαζί με τον οποίο συνταξίδεψε το 1675-1676 στην Ελλάδα και τη Μικρά Ασία [εικ. 26]. Λίγο αργότερα μας παραδίδεται από τον Άγγλο έμπορο Bernard Randolph, ο οποίος περιόδευσε εννέα χρόνια στην Πελοπόννησο και στα νησιά του Αιγαίου κατά την ανασφαλή δεκαετία πριν από το 1687, μια νέα, ίσως πρωτοπόρα, αντίληψη για την πρόσληψη του χώρου. Ακριβολόγος και θετικός, ο Randolph, καταθέτει πληροφορίες προσωπικής εμπειρίας και όχι ερασιμους από προγενέστερα χρονικά [εικ. 28].

Τα κείμενα της τελευταίας εικοσιπενταετίας του 17ου αιώνα πιστοποιούν ανεπιφύλακτα τις νέες αναγνωστικές απαιτήσεις. Ο περιηγητής-συγγραφέας όχι μόνο περιγράφει παρατακτικά τον χώρο αλλά διακρίνεται από έναν λογικό, κριτικό και συστηματικό τρόπο σκέψης, ενώ, παράλληλα, μοχθεί με όλα τα μέσα –σχεδιαστικά και εικαστικά– για την κατοχύρωση της εγκυρότητας των πληροφοριών του. Έτσι, ο Vincenzo Maria Coronelli, ιδρυτής της Γεωγραφικής Ακαδημίας της Βενετίας, με το πολυμελές του εργαστήριο, απεικόνισε σε σειρά εκδόσεων τις νικηφόρες μάχες της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας με τους Τούρκους (1684-1687). Τα σχέδια του Coronelli συνοδεύουν έκτοτε όλες τις επανεκδόσεις και μεταφράσεις των έργων του, ενώ εικονογραφούν και μεταγενέστερα ταξιδιωτικά χρονικά και γεωγραφικά έργα [εικ. 27 και 29]. Στο ίδιο πνεύμα ο Φλαμανδός λόγιος, Olfret Dapper, αφιερωμένος στις γεωγραφικές μελέτες, κατέθεσε πολύτιμα έργα με προσεγμένες χαλκογραφίες τα οποία βασίστηκαν στην αρχαία γραμματεία, στα νησολόγια, στις περιηγητικές μαρτυρίες, στους χάρτες και σε πληροφορίες Ολλανδών εμπόρων [εικ. 25].

Το φανταστικό βασίλειο, όπου τοποθετήθηκε τον 18ο αιώνα το ευρωπαϊκό όραμα της Ελλάδας, βρήκε την εικαστική του έκφραση στην ταξιδιωτική γραμματεία με τους πίνακες που φιλοτέχνησε, το 1758, ο Γάλλος αρχιτέκτονας, και επί σαράντα χρόνια καθηγητής στην Ακαδημία της Αρχιτεκτονικής, Julien David Le Roy. Ο Le Roy υποστήριζε ότι, σύμφωνα με

τους αισθητικούς κανόνες της εποχής, εικονιστικά όλα είναι επιτρεπτά, το θέμα υπερτερεί της εικόνας και η συγκίνηση είναι σημαντικότερη της αποτύπωσης [εικ. 38]. Την ίδια εποχή η Εταιρεία των “αρχαιόφιλων” Dilettanti στην Αγγλία, πραγματοποίησε αρχαιολογικές αποστολές (1765-1846) στον ελληνικό χώρο, δημοσίευσε σε πολυτελείς εκδόσεις τα πορίσματά της και συνετέλεσε στην εδραίωση του ευρωπαϊκού κλασικισμού του 18ου αιώνα, δίνοντας στο κοινό μία πλήρη εικόνα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Η πρώτη συστηματική αποστολή αποτύπωσης και μελέτης των μνημείων από τους James Stuart και Nicolas Revett, που διαφύλαξαν σε καλαισθητους πίνακες και με άρτιες μετρήσεις απεικονίσεις αρχαίων κυρίως ναών, προκάλεσε τον ενθουσιασμό του ευρωπαϊκού κοινού και εδραίωσε στέρεα στη συνείδησή του την πίστη στην τελειότητα της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής και τέχνης [εικ. 31, 39]. Οι αποτυπώσεις των Le Roy και Stuart-Revett –ιδιαίτερα στην περίπτωση του δωρικού ναού της Κορίνθου– απετέλεσαν εικαστικά πρότυπα έως τα τέλη σχεδόν του 19ου αιώνα.

Στις αρχές του 19ου αιώνα, σημαντικοί περιηγητές κινούνται στην Κορινθία και εκφράζουν σε τόπο ευμενή τους προσωπικούς τους μύθους, τη ζεύξη αρχαίου-νέου ή καταγράφουν προσεκτικά ό,τι σημαντικό έχει να επιδείξει η περιοχή. Η οδοιπορία στον χώρο γίνεται τρόπος ανάγνωσης του αρχαιολογικού τοπίου μέσα στο οποίο εντάσσονται τα μνημεία, η ιστορία, οι σύγχρονοι άνθρωποι και οι τεκμηριωμένες πληροφορίες. Μνημεία, ερείπια, ναοί, τοπίο, αγάλματα, φιλολογικά ερανίσματα, ποιητικοί συνειρμοί, επιγραφές και μυθοπλασίες, όλα παρελαύνουν στα οδοιπορικά σε εμπνευσμένους συνδυασμούς. Μια πνοή φιλελληνικού ανέμου τρέφει τους ταξιδιώτες και γαλουχεί τα οδοιπορικά και εικαστικά έργα τους. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι παρακάτω αναφερόμενοι ταξιδιώτες οι οποίοι περιηγήθηκαν την Κορινθία, κατέθεσαν τις οδοιπορικές τους εμπειρίες και απεικόνισαν με ενθουσιασμό τις εντυπώσεις τους.

Ο αρχαιολόγος και ζωγράφος Edward Dodwell, υπήρξε άνθρωπος με πολύπλευρα χαρίσματα: φιλοπεριέργεια, κριτικό πνεύμα και καλλιτεχνικό αισθητήριο [εικ. 5, 8]. Ο αρχαιολόγος, τοπογράφος και χαρτογράφος William Gell, ο οποίος συγκαταλέγεται στους σημαντικούς μελετητές του ελληνικού χώρου, άφησε 800 περίπου σχέδια, δημοσίευσε πολλά έργα και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ομηρικό ζήτημα [εικ. 58]. Ο Εσθονός Otto Magnus von Stackelberg, ο οποίος διαποτισμένος από το αρχαιόφιλο πνεύμα και τη ρομαντική ιδέα ενότητας φύσης, ζωής και τέχνης, περιηγήθηκε κυρίως την Πελοπόννησο (1810-1814) και αποτύπωσε τα μνημεία και τους σύγχρονους ανθρώπους της Κορινθίας σε αρκετά σχέδια τα οποία είχαν μεγάλη απήχηση και κόσμησαν και άλλα περιηγητικά έργα [εικ. 1, 11, 12, 14, 15, 22, 32, 41]. Ο καλλιτέχνης H. William Williams, ο οποίος ταξίδεψε γύρω στο 1817, έμεινε γνωστός ως ο Έλληνας Williams. Στους πίνακές του, οι περισσότεροι από τους οποίους σήμερα βρίσκονται στο Εδιμβούργο, απεικονίζει μνημεία, όπως το δωρικό ναό, που στέκονται στιβαρά στο διάχυτο ελληνικό φως σε ένα τοπίο χωρίς καθαρά περιγράμματα [εικ. 42, 43, 57]. Την ίδια εποχή, το “ελληνικό” ταξίδι του Λόρδου Βύρωνα καταγράφηκε τόσο στην αλληλογραφία του όσο και στο αυτοβιογραφικό του ποίημα *Childe Harold's*

Pilgrimage. Το ποιητικό του έργο κυκλοφόρησε ευρύτατα σε εξαιρετικές εκδόσεις πλούσια εικονογραφημένες [εικ. 48]. Η προσωπικότητά του συζητήθηκε παντού και ο ίδιος βάδισε στο μονοπάτι της ζωής ωριμάζοντας μέσα από την ίδια την ελληνική προεπαναστατική και επαναστατική εμπειρία.

Η ανατροπή του πλαισίου εξουσίας, που συντελείται με τα γεγονότα της Επανάστασης, φέρνει μεγάλο κύμα ταξιδιωτών στο νεοϊδρυθέν Ελληνικό Κράτος. Είναι πραγματικά εντυπωσιακός ο αριθμός των επισκεπτών και η ανάγκη τους να περιγράψουν λεπτομερέστερα την καινούργια εικόνα που τους παραδίδει ο χώρος. Ο Άγγλος λόγιος επίσκοπος Christopher Wordsworth, με εξαιρετη κλασική παιδεία, ταξίδεψε το 1832-1833 στην Ελλάδα. Στα δύο αξιομνημόνευτα έργα του, με σοβαρότητα στις αρχαιολογικές κυρίως περιγραφές και με υπερβάλλοντα ενθουσιασμό στις αναπαραστάσεις του περιβάλλοντος χώρου επιβλήθηκε με τη σοβαρότητα του έργου του και την ευφάνταστη εικονογράφηση. Τα θέματά του, τα οποία απεικονίζουν τον χώρο και τα μνημεία της Κορινθίας, αντιγράφηκαν, ενέπνευσαν και εικονογράφησαν πολλές μεταγενέστερες εκδόσεις [εικ. 44, 49, 54, 55]. Τον Ιούνιο του 1832, ο πενήντάχρονος Joseph Estourmel, προσεγγίζει τις ελληνικές ακτές εκπληρώνοντας επιτέλους τον νεανικό του πόθο να βρεθεί στην Ανατολή. Το οδοιπορικό του κοσμούν σχέδια του ίδιου σε νέο εικαστικό ύφος, που απηχεί πρώιμες ιμπρεσιονιστικές τάσεις.

Ο W.H. Bartlett από το 1834 έως και το 1854 ταξίδεψε πέντε φορές στην Ανατολική Μεσόγειο. Συνεργάστηκε σε πολλά λευκώματα, χαρακτηριστικά της εποχής, που υμνούν κυρίως την ομορφιά της φύσης αλλά και κτισμάτων, σε όλη σχεδόν την Ανατολή [εικ. 3, 4]. Απαραίτητο εφόδιο και έμπνευση, το ταξίδι στη Μεσόγειο, εμπλουτίζει τις εικαστικές εκδόσεις με θέματα που συνδυάζουν πάντα τοπία, αρχαιότητες, ανθρώπινες μορφές –όπως στα έργα του William Linton [εικ. 16, 30, 63]– ακόμα και κοινωνικές εκδηλώσεις. Διαφορετικές αλλά συγκλίνουσες οι περιπτώσεις των John Harrison Allan [εικ. 45] και André Louis W.A. de Sinety [εικ. 46], οι οποίοι “έγραψαν” με τον εικαστικό τους λόγο τις πιο ζωντανές και γραφικές εικόνες που έχουμε από την οθωνική Κόρινθο. Στα μέσα όμως του 19ου αιώνα, οι αρχαιολογικές αναζητήσεις συμπορεύονται με το ενδιαφέρον για τον κοινωνικό περίγυρο και το ανθρώπινο δυναμικό ενώ, παράλληλα, προσβλέπουν σε μεγαλεπήβολες εκδόσεις με έμφαση στην εικαστική παρουσίαση. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ο δραστήριος Γάλλος αρχαιολόγος Philippe Le Bas που ταξίδεψε με τον ζωγράφο Eugène Landron και μας κληροδότησαν ένα σπανιότατο έργο [εικ. 13].

Εν τούτοις, εξειδικευμένα ενδιαφέροντα περιορίζουν τα δρομολόγια των ταξιδιωτών. Έτσι ο Ludwig Salvator, παραδίδει μία έκδοση στην οποία αναπτύσσεται περιγραφικά και εικαστικά, αναλυτικά και λεπτομερειακά, αποκλειστικά και μόνο η Κορινθία [εικ. 19, 20, 50, 51, 52, 64, 68, 69, 70]. Στην καμπή του 19ου αιώνα, οι αρχαιολογικές έρευνες και οι γεωγραφικές μελέτες βρίσκουν πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης. Η λεπτομερής περιγραφή του φυσικού περιβάλλοντος, οι ιστορικές αναδρομές, τα γραφικά στιγμιότυπα (παράδειγμα στο έργο του Amand von Schweiger-Lerchenfeld [εικ. 61]) και η “μετάβαση” με αφορμή το ταξίδι σ’ έναν κόσμο ταυτόχρονα επιθυμητό και πάντα “ξένο”, είχαν τους συνεχιστές τους.

Η πρόσληψη λοιπόν του χώρου και των ανθρώπων της Κορίνθου και της Κορινθίας ακολούθησε πιστά το παλιρροϊκό κύμα όλων των πνευματικών, πολιτικών και πολιτιστικών ρευμάτων, που στη διάρκεια του 15ου έως τις αρχές του 20ού αιώνα παρέσυραν τους Ευρωπαίους ταξιδιώτες στο μεγάλο παιχνίδι της Ιστορίας. Η αφήγηση του ταξιδιού τους μέσα από τις εικόνες ξεδιπλώνει έναν κόσμο πολλαπλά μαγευτικό: το ταξίδι των Ευρωπαίων, το “ταξίδι” των εικόνων στον χώρο και στους ανθρώπους και φυσικά το “ταξίδι” της ίδιας της Κορινθίας, από τη σιωπή στη δόξα.

Ιόλη Βιγγοπούλου
δρ ιστορικός
Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών